

BIBLIOTEKA
SHTETIT

834-31
89

THOMA
NOTI

Erë
pranverore

ROMAN

Redaktor: Ramazan Vozga
Kopertina nga Svetllana Strazimiri

Tirazhi 10.000 kopje

Format 78x109/32

Stash: 2204-72

Shtyp. Drejtoria Qendrore Poligrafike
Shtypshkronja «8 NËNTORI» — Tiranë, 1974

I

Atë mëngjes gushti çdo gjë ishte në lëvizje. Dukej sikur mali i Goresë kishte hapur gjoksin. Lumenjtë e njerëzve zbrisnin me zhurmë drejt luginës së Lajthive; bashkë me të, zbriste edhe kënga labe, që përhapej gjatë faqes së malit e sundonte gjithë vendin.

Ishte njëzetepesëvjetori i krijimit të Batalionit partizan të Goresë. Temo Mushi, një nga luftëtarët më të vjetër të krahinës, duke çarë mes njerëzve, u ngjit me një frymë majë kodrës, dhe qëndroi në një shkëmb plot thepa. U mbështet atje dhe e brodhi shikimin nga njëra faqe mali në tjetrën. Pa e kuptuar, vështrimin ia rrëmbeu ajo grykë mali, nga zbriste zhurmëmadhe kolona e fundit e banorëve të krahinës. U dha këmbëve dhe u gjend midis njerëzve. U end një copë herë përkrah tyre. Vargani i kooperativistëve e vuri përpara dhe ai nuk shihte ku i hidhte hapat. Po e ndjente se në atë vend mund të ecte pa u gabuar edhe në errësirën e thellë të natës. E ndërsa çapitej, iu bë se krah tij nxitonte një djalë bojalli, me pushkën krahëve e gjerdanin ngjeshur që ecte duke kënduar me të gjithë forcën e kraharorit. Zëri i tij, si një bubullimë, pushtonte tërë malin. Temua vuri buzën në gaz. Djali me opinga të grisura e pushkën krahëve ishte vetë ai. Dhe për një kohë u end me Batalionin e Goresë nga njëra majë në tjetrën, duke çarë me gjoks mes plumbave. Ku ta dish sa do të vazhdonte ashtu, po të mos që afruar dikush e ta shkëpuste nga kujtimet.

— Shoku Temo, ç'po bëni këtu? S'lamë vend pa ju kërkuar.

Ai ia nguli vështrimin atij që i thirri në emër. Ishte një djalë rreth të njëzetave, me karabinë krahëve, bustinë me yll dhe një shami të kuqe rreth qafës. Temua kapsalliti sytë. Ajo fytyrë iu duk e njohur. Vrau mendjen të gjente se cilin nga shokët e batalionit i kujtonte. Në pak çaste para sysh i kaluan si në ekran shokët e luftës. Djaloshi e ndjeu këtë dhe seç mërmëriti. Pastaj shtoi me zë të lartë:

— Hajdeni, shoku Temo! Po ju presin!

Ai u përshkund.

— Ashtu? Epo mirë. Po vij.

Dhe eci me nxitim pas tij.

Arriti te burronjat, nën degët e rrepeve, që zgjateshin si krahë gjigantë në hapësirë. Shokët po e prisnin me gotat përpara.

— Ç'u bëre, more burrë, nga humbe kështu? Hajde, gëzuar!

— Gëzuar!

Gotat u çukitën. Ai e ktheu me fund të parën, pastaj të dytën dhe iu duk sikur iu ndez flakë kraharori. Rreth e rrotull kishte shokët e luftës. Tek vështronte i ngazëllyer, ndjeu se iu veshën sytë.

— Pa hajde tani, merrja një këngë, de!

Ai sikur e kishte pritur këtë. Kroi zërin dhe mbushi gjoksin me frymë!

*«T'u këndojmë trimave,
Që flenë lëndinave,
Dyshek kanë tokën-o,
Jorgan kanë gunat-o,
Vëllezër fishekët-o»*

U duk sikur nga mali nisi të zbriste teposhtë një ortek bore, që zmadhohej vazhdimisht, gjersa shpërtheu me zhurmë e u përplas diku në mes të fushës.

Temua u rrethua nga një grumbull njerëzish, të cilët e vështronin në sy dhe prisnin ta vazhdonte gjer në fund këngën e nisur. Ata i harruan tryezat që ishin shtruar, harruan njëri-tjetrin dhe u kapën të gjithë pas asaj kënge. Në fillim këndonte vetëm grupi i tyre. Të tjerët mbanin vesh dhe nuk guxonin ta prisnin bukurinë e asaj kënge, e cila u sillte aty edhe zilet e tufës, që u ngjitej majave me trëndelinë, dhe gjëmimet e luftës. Pastaj kënga kaloi nga goja në gojë dhe mbërtheu tërë fushën. Të ngjante se të gjithë ata që kishin rendur pak më parë shtigjeve të malit dhe kishin zbritur në luginë, nuk kishin patur dëshirë tjetër veçse të mblidheshin grumbuj-grumbuj atje, në luginën e buronjave dhe t'ia merrnin këngës.

Si mbaroi këngën që kishte nisur, Temo Mushi u tërhoq mënjanë, pa rënë në sy dhe mbajti vesh. Diku afër u ngrit një zë i dredhur, që i kujtoi buçitjen e borisë në sulm, pastaj iu duk sikur me tingujt e saj u bashkuan thirrjet dhe britmat e dhjetëra luftëtarëve, që vërsuleshin me gjëhim përpara. Ai e pa veten përkrah këtyre luftëtarëve, që linin njëri pas tjetrit pozicionet e lëshoheshin të papërmbajtur mbi armikun. Mbylli sakaq sytë dhe iu kujtua një çast pas betejës, kur me vështrimin e ndezur flakë nga dhembja thurte me shokët këngët për ata që nuk ishin më në mes tyre. Pastaj u ngrit dhe u drejtua te grupi i parë. I ngjante se rreth e rrotull nuk ishin kooperativistët, po shokët e batalionit. Po ato fytyra, po ato këngë. Vetëm kohët kishin ndryshuar. E këto kohë e kishin sjellë ndërmjet kooperativistëve të Fikasit.

— *Gëzuar, shokë!*

— *Me fund, Temo Mushi!*

Rrethi u zgjerua dhe ai u gjend sërish në mes kooperativistëve. Ndërkaq kënga shpërtheu si gurgullima e lumit e vështrimi i tij rrëshqiti nga njëra fytyrë në tjetrën.

E shikonte çdonjërin me vërejtje, mendohej t'i kujtonte emrin dhe të sillte ndër mend sa më shumë hollësi nga ditët e luftës. Për herë të parë atij i erdhi inat që njihte pak njerëz nga ata që e rrethonin dhe kjo vinte ngaqë vjetët e fundit ai nuk kishte shkuar rrallë në Fikas. Megjithatë nuk e pati të vështirë ta kuptonte se kooperativistët silleshin me të si me një mik të vjetër e të dashur, me të cilin kishte ndarë kafshatën e gojës, dhe kjo tregonte se nuk e kishin harruar. Madje i erdhi mirë që shumë nga ata përpiqeshin të çanin me bërriyla, t'i afroreshin, të shkëmbenin një fjalë me të dhe ta ftonin për vizitë në shtëpi.

Vetëm njëri nga ata iu duk sikur qëndronte mbi gjemba dhe fshihte diçka pas buzëqeshjes së tij të drojtur. U mundua të kujtonte cili ishte po, megjithëse fytyra e tij i dukej shumë e afërt, përsëri nuk qe në gjendje ta thoshte me saktësi se me kë kishte të bënte.

Mes turmës së kooperativistëve dalloi edhe sekretarin e komitetit të partisë të rrethit. Ai ishte një burrë rreth të pesëdhjetave, me flokë të thinjur në tëmtha dhe një sjellje krejtësisht të shpenguar, që e bënte të afrohej shumë me të tjerët. Temua u habit kur vuri re se si u fliste gati të gjithëve në emër. Kurse njeriu me vështrim të rreptë e mustaqet të zbardhura iu duk se e pa ftohtë. Ndoshta në këtë mes nuk kishte asgjë të veçantë. Ndoshta kjo ishte vetëm një pandehmë. Ndërkaq fshatari, që i tërhoqi vëmendjen, si të donte të shtonte edhe më tepër kureshtjen e tij, çau në mes njerëzve e i preu rrugën sekretarit.

— Me lejë, shoku Tomorr? Kam një propozim, — tha duke i theksuar mirë fjalët. — Unë dua ta kthejmë nga një gotë të tre, si atëhere kur më vije në shtëpi bashkë me shokun Temo!

Sakaq, rreth tyre u shtua grumbulli i kooperativistëve. Duke mbajtur në dorë kush gotën e rakisë, kush shishen e birrës, ata shikonin herë Temon, herë sekretarin e partisë dhe fshatarin që kishte propozuar ta kthenin së toku.

— Mirë se erdhe, o Ramo Bardhi. Të pimë me fund për shokët e Goresë.

Temua hovi përpara.

«Pa shih kush na qenka! Ramo Bardhi! Po, po, vetë dora. Si u hutova kështu dhe nuk e njoha?»

— Mirë se erdhe, o Ramo Bardhi. Ta pimë me fund për shokët.

— Për shëndetin tënd, xha Ramo, — propozoi Temua.

— Shëndeti i partisë.

Gotat u çukitën dhe ata vështruan njëri-tjetrin disa çaste. pastaj e kthyen me fund.

Pak nga pak njerëzit u larguan pa u kuptuar, kështu siç kishin ardhur, dhe ata mbetën vetëm. Temua sëç e pyeti kooperativistin dhe priti përgjigje. Po sa më shumë minuta kalonin, aq më qartë e shihte se ata të dy sëç donin t'i thoshin njëri-tjetrit. Dhe heshtjen e theu i pari sekretari:

— Kam dëgjuar fjalë për ty, xha Ramo, dhe, të them të drejtën, nuk më ka ardhur mirë. Ti me shokë jeni shtyllat e kooperativës dhe nuk u ka lezet të qëndroni në bisht. Kam dashur edhe të bisedojmë për këto, po nuk e ka sjellë rasti.

— Domosdo, domosdo, — dhe fshatari u mendua disa çaste. — Demek të kanë thënë se Ramo Bardhi është bërë ferrë në këmbët e kooperativës dhe ku ta dish ç'ka këputur tjetër Koci Madhi. Apo gabohem?

— Jo, tamam ashtu, por sidoqoftë... me Fikasin nuk i kemi mirë punët. Po ne jse. Të mos flasim tani për këto. Sot kemi festë dhe do gëzojmë. Hajde, çuke këtu dhe mirë u pafshim.

Sekretari u fut në një grumbull tjetër kooperativistësh, që i bënë sakaq vend në mes tyre, ndërsa ata të dy qëndruan edhe disa çaste pa këmbyer fjalë.

— Ka të drejtë, — tha Temua mendueshëm, si të fliste me vete. — Fikasi duhej të ishte kooperativa më e mirë në rreth dhe për këtë kemi gjynahe të gjithë.

— Ashtu është, shoku Temo, por...

Dhe xha Ramos iu mblodh një si lëmsh në grykë e nuk qe i zoti ta mbaronte fjalën.

Temua i hodhi krahun dhe, ndërsa nisën të çapiteshin në mes grumbullit të njerëzve, të cilët këndonin e kërcenin të gëzuar. Temua u përpoq të kujtonte një ngjarje nga e kaluara e largët.

Ai punonte atëherë si argat në tokat e Karagjergjajve bashkë me Ramo Bardhin, Mero Saliun dhe shumë të tjerë. Ishte fillimi i dyzetedysë. Ata pastronin kanalet, të kredhur në baltë gjer në gjunjë, kur panë se po afrohej duke bërëtitur një grua flokëjashtë. E parandjenë në çast se kishte ngjarë diçka e keqe.

Hodhën belat dhe i prenë rrugën.

«Ç'ke kështu, motër?»

«Hataja... Na gjeti hataja... Ku të vemi, kujt t'i qahemi? Po na marrin njerëzit...»

Ata vështruan njëri-tjetrin të habitur.

«Qetësohu, motër, qetësohu dhe na thuaj kush po i merr?»

«Fashistët. Kush tjetër?»

«Po ç'kanë me ta?»

«Janë tërbuar për çarmatosjen e postës, dhe...»

«Dhe çë?»

«Duan të na marrin njerëzit. T'i shpien në Itali. Se kush u ka kallëzuar emrat dhe na rrethosën fshatin që pa gdhirë e i vunë përpara të gjithë sa gjetën...»

Ajo fliste me dënësë dhe godiste gjoksin me pëllëmbët e duarve.

Ata u panë sy në sy.

«Ku janë»? — pyeti Ramua.

«Po zbresin nga kroi».

«Hajdeni me mua»! — u foli prerë dy shokëve dhe bëri përpara.

Ramua kishte një hap të gjatë e të nxituar sa ishte vështirë ta arrije. Me një frymë arritën te shpellat. Ramua vështroi një herë rrotull dhe u krodh në një guvë të errët, duke i lënë dy të tjerët të hutuar. Pas pak doli andej me një arkë në duar. Pa u lënë kohë shokëve të pyesnin, u zhduk përsëri dhe doli duke mbajtur në duar diçka të gjatë, të mbështjellë me një rrobë leshi dalë boje. Temua e kuptoi menjëherë se ishte armë.

«Na, merre»!

«Ke tjetër?»

«Mos qaj hallin tonë ti. Mjaft i kemi këto» — dhe tregoi arkën me bomba. E hodhi atë në sup e çau mes shqopave. Dy të tjerët e ndoqën pas.

Te Shkëmbi i Çakallit u gjendën befas ballë për ballë me fashistët, që ecnin me armët në duar, gati për zjarr. Përpara kishin vënë një grup njerëzish duarlidhur. Me një shpejtësi të çuditshme, Ramua rrëmbeu dy bomba dhe u hoqi me dhëmbë mashat e sigurimit. Sakaq Temua me Meron ranë barkas mbi shkëmb dhe u dëgjua kërcitja e llozit.

«Qëndroni! Hidhni armët»! — gjëmoi si bubullimë zëri i Ramos, kurse Temua, pa e kuptuar as vetë, e zbrazti maliherin në ajër dhe e mbushi përsëri. Çdo gjë përreth ngriu në vend. Fashistët nuk arritën as ta mblidhnin veten, kur shungulloi për së dyti gryka e pushkës.

«Mani in alto»! — thërriti befas Ramo Bardhi, duke u dhënë një theks origjinal të vetmeve fjalë italishte që kishte mësuar. Ato, siç duket, i sollën në vete fashistët.

«Hajdeni, vëllezër, ç'prisni, merrni këtu nga një bombë dhe lëruni shëndenë larove të Duçes!» — foli me

një ton urdhërues, duke iu drejtuar njerëzve që kishin vënë fashistët përpara. Ata u shkundën nga hutimi dhe u nisën me një frymë drejt fshatit, duke i lënë edhe për një kohë ushtarët të hutuar e me duart përpjetë...

Të gjitha këto iu kujtuan Temo Mushit gjer në hollësitë më të vogla, si të kishin ngjarë atë mëngjes. I shtrëngoi krahun Ramo Bardhit, i sigurtë se ai kishte mbetur plotësisht ashtu siç kishte qenë. Ndaj nuk arrinte ta merrte as me mend që ai të bëhej pengesë për mbarrëvajtjen e kooperativës së Fikasit. Dhe iu shtua më tepër kureshtja të mësonte gjer në një si qëndronin punët.

— Ç'deshi të thoshte me ato fjalë shoku Tomorr? — e pyeti më në fund Ramon.

Ai mbajti hapin dhe nuk u përgjigj menjëherë. Ndërkaq rreth tyre njerëzit shpejtonin. Dy-tri maqina gumëzhitën dhe lanë prapa perde pluhuri.

— Lëre mos e nga atë punë. Muhabet i gjatë, — u përgjigj tjetri, pa e vështruar shokun drejt në sy. Pastaj u përpoq të hiqej krejtësisht i shkujdesur, sikur ato që ndodhën pak më parë të mos kishin të bënin fare me të.

— Të kujtohet ajo kënga që këndonim bashkë njëherë e një vakt? «Erdhi koha që të vemi, deli, moj thëllëza, deli...»

— Më kujtohet.

— Ashtu më rruash. Ju pret qyteti ju, mor xhan. E sa për xha Ramon, mos u bëni fare merak. Vetëm një gjë vëre mirë në mendje, — dhe iu afrua te veshi e i foli me zë të ulët, si t'i tregonte ndonjë sekret: — Mos u bëj fare merak për mua, se jam fare në rregull. Ashtu siç kam qenë. More vesh? Dhe tani mirë qofsh e mirë mbeç, se po të thërrasin. Të pret maqina, qyteti — dhe Ramua e puthi në buzë, si atëherë kur punonin e luftonin bashkë. Temua e ndjeu se nuk do të mund të ndahej kaq lehtë me të.